

Kupčijsko.

Bombaž (pavola), njegova obrtnija in cena bombažastega blaga.

Spisal V. C. Zupan.

(Dalje.)

Bombaž iz južne Amerike presega na vsako stran bombaž iz jutrove Indije; zato je pa ta tudi dokaj cenejši od une. Lastnosti dobrega bombaža so pglavitne le-te: da je lepo bel, dolg, svili (židi) podoben, močan, tanek in pa čist.

S tem, mislim, da sem častitim svojim bravcom od bombaža ali prav za prav od rastline, ki nam bombaž daje, toliko povedal, da imajo zapopadek o njem. Čeravno sem že veliko svetá obhodil in vidil veliko dežel in kraljestev v Evropi, res, da nisem še zadel na bombaževo polje, — al kar sem o tej rastlini pisal, ki je nisem sam vidil na polji, izvira od zanesljivih mož, katerim jez tako verjamem, kakor lahko verjamete vi meni. Kar pa se tiče bombaža samega, imam jez ravno s tem blagom v svoji kupčiji največ opraviti; zato sem popolnoma zveden o tej trgovini in lahko mi je veljavno besedo govoriti o nji.

In tako prestopim k zgodovinskemu popisu obrtnije ali izdelovanja različnega blagá iz bombaža.

Slavni Mac-Culloch pravi, da zgodovina obrtnijske pridnosti nima na svetu skor bolj imenitne prikazni kakor je ta, ki nam jo kaže čudapolna hitra in mogočna povzdiga angležkega bombaževega obrtnijstva. Pred kakimi 50 leti stala je ta obrtnija tako rekoč še na otročjih nogah, in zdaj — kakošen velikan je! Lahko se reče, da angležka dežela je najbolj obogatéla po tem obrtnijstvu. Bistre glave so znajdle mašine, ki delajo, — kapitali špekulativnih mož se z velikim pridom obračajo v to trgovino, — in tisoč in tisoč pridnih delavcov si služi kruh s to obrtnijo. Bogaštvo, ki ga je bombaž naklonil angležki deželi, ji je dalo pred celim svetom mogočnost in veljavo; krepka v premoženji je prestala mnogo bojev na smrt in življenje, in mogoče ji je bilo, silne davke nositi, pod katerimi bi bili konec vzeli njih predniki, in katerih bi nobena druga dežela prenašati ne mogla. Res! večje slave se mehaniška umetnost nikjer ni pridobila kakor ravno o obrtnijstvu bombaževine, ako še pomislimo, da angležka dežela, koja mora po bombaž celih 5000 milj deleč hoditi, je po znajdbah Hargreavesovih, Arkwrightovih, Cromptonovih, Cartwrightovih in drugih prišla v stan, bombažasto blago z dobičkom tudi v tiste kraje nazaj prodajati, odkodar bombaž kupuje.

Nekdaj so si angležki tkavci, ki raztreseni po deželi stanujejo, prejo oskrbovali kakor koli so mogli, in tkano blago so potem kos za kosom na prodaj nosili, kakor hitro so ga izdelali. Leta 1760 pa se je ta obrtnija zasukala vse drugač. Od tega časa so začeli trgovci v Manšestru svoje opravnike po deželi pošiljati, da so s tkavci kontrakte naredili, jim bombaževo prejo ali pa sirov bombaž dajali, ktereja je tkavcova družina sama predla. Tako so bajtice tkavcov postale tako rekoč male fabrike, kjer so otroci in sploh mlajši ljudje bombaž krampljali pa tudi predli, oče pa je tkal. Po tem takem ni bilo tkavcom več treba za to skrbeti, odkod bojo bombaž kupovali ali kam bojo stkano blago prodajali; za vse so jim trgovci skrbeli. *) In ravno to je neizrečeno povzdignilo bombaževo obrtnijo. Zakaj, to je gotovo, da en človek ne more vsega, in kdor pravi, da je vse, je gotovo nič. Pri nas v Avstriji pa je večidel to vse drugač; pri nas je fabrikant večidel ob enem tudi trgovec, in tako se godí, da je večkrat v kupčiji napoti štacunarju, kateremu svoje blago prodaja, ker ga prodaja tudi vsakemu drugemu. Pa v pretres te napake se spuštati me ni tukaj volja, zato skočim spet na Angležko k bombaževi obrtniji.

*) Tako je tudi naša sitarija v Stražišču in tam okoli osnovana. Vred.

Leta 1767 je Jakob Hargreaves, tesár v Blakhurnu, bistra glava, znajdel tako imenovano „Johanco predico“ (spinning Jenny). Sprva ni ta mašina nič druzega opravila, kakor da je 8 nitk tako lahko spredla kakor eno; kmali pa se je ta mašina tako popravila, da je vsak otrok lahko ž njo delal in je 80 do 120 vreten vrtila. Vendar je ta mašina bila le za izdelovanje bombaževega votka pripravna, pa preje ni mogla tako močne izdelavati, da bi bila za osnutek. Toda nova znajdba statev (spinning frame) je to popolnoma zboljšala. Po tej osnovi je še le Rih. Arkwright napravil svojo imenitno predivno mašino. Z valarji presti, je bila čisto nova in krasna misel, in res je težko reči, kaj bi človek bolj občudoval: ali bistroumnost te znajdbe ali pa izvrstno delavnost te mašine. S letom 1785 pa je privilegij Arkwrightov nehal. (Dal. pr.)

Gospodarske skušnje.

(Koliko snažnost pri molznih kravah zdá), kaže nam spet nova skušnja iz Tirolskega. Neko kravo, ki je bila vajena, da so jo vsaki dan dvakrat štrigliali in krtačili, so za poskušnjo 14 dni štrigliali in krtačiti nehali. In glejte! v tem času je imela za 11 bokalov mleka manj kakor v poprejšnih 14 dneh, akoravno se ji ni med tem ne klaja prikrajšala, ne kaj druzega premenilo.

(Razložek klaje pri molznih kravah). Guenon trdi, da mleko dobiva po ohrovtu nekak neprijeten okus, po korenji postane grenkljato, po perji vinske trte je prijetno, pa se rado skisa in je malo masleno, po nemški in turški detelji (lucerni in esparseti) je masno in okusno, po repi je vodeno in bledó, po senu in dobri otavi masno in dobro, po detelji s krompirjem in otrobi zmešani je posebno dobro. L. Z.

Narodno-zgodovinski odlomki.

1. V letu 900 se je zbralo nekaj nemških škofov v Solnogradu, ker jim ni bilo všeč, da so slovanski Moravani za sv. Metodjem še dalje dobili lastne višje pastirje; pisali so list do papeža Janeza IX., ki je še sedanji čas spomina vreden, če hoče kdo nekdanje razmere med Germani in Slovani bolje spoznati. V tistem listu se med drugimi nahajajo sledeče besede, se mora razumeti, nasproti postavljene poglavarju cele kršanske cerkve: „Prišli so, kakor so sami oznanili, od Vaše strani trije škofje, Janez, nadškof, Benedikt in Daniel, škofa, v deželo Slovanov, ki se kličejo Moravani, koja je našim kraljem in nam poddjana bila, tako v opravi kršanske vere, kakor v daciji posvetnega premoženja. Zdaj je edina Pasavska škofija razdeljena v petero; zakaj ko so imenovani škofje prišli, so posvetili enega nadškofa in tri poddružne škofe. Kršanstvo se je tistim Slovanom jelo studiti (namreč z nemško neumljivo besedo oznanovano, slovensko so radi poslušali); dacije našim kraljem niso hotli plačevati, z vojsko so se uprli, in naš narod začeli napadati. Ker so jih pa naši kralji z orožjem zmagali in v sužnost djali, zatoraj so jih po lastni pravici za dacijne smeli imeti, in jih še smejo in morajo; in naj tisti hočejo ali nočejo, našemu kraljestvu bodo podložni. Rodniki presvitlega našega kralja Ludevika so izhajali iz prekršanskega francozkega naroda; slovanski Moravani pa so prišli od malikovavcov in nevernikov. Uni so s cesarsko močjo povikšali rimsko državo, tisti pa to oblast zaničujejo, toraj morajo kaznovani biti itd.“ Ta list so podpisali možje: Teotimar, nadškof Solnograški, Valdon, škof Frižinski, Erhenpald Ajštatski, Caharija Sabijonski (Briksenski), Tuton Rezenski in Rihar Pasavski.

Vzemi kdo besedo: „ali hočejo ali nočejo, našemu kraljestvu bodo podložni“ — saj je beseda, kakoršno današnje čase komaj najhujši nasprotniki slovenstva izustujejo.

2. Tako hudo so kdaj nemški škofje nasprotovali slo-

vanskim; glej pa kdo, kako so v časti imeli prvaka nemškega škofijstva. Sv. Bonifaci, mogunski nadškof, se šteje za aposteljna nemške zemlje; umrl je leta 755 zavoljo oznanovanja svete vere pri neverških Frizih. Vendar ta slavni škof do sedanjega časa ni bil obhajan po vseh nemških škofijah; še le z listom papeža Pija IX. dneva 29. marca 1855 je bilo izrečeno, naj se ta svetnik časti po vsi Nemčii. — Slovani pač niso bili tako nemarni in nehvaležni za svoja aposteljna Cirila in Metoda; s praznikom teh svetnikov niso čakali leta 1855, pomnijo leto 894 ali 895, ko je bil sv. Metod v grob djan na moravskem Velehradu, za začetek prazničnega obhajanja; in zdaj, ko Nemci praznujejo pevske, strelske in borske shode, se Slovani pripravljajo obhajati tisočni god prihoda sv. Cirila in Metoda v njih deželo, ki se je zgodil leta 863.

3. Grki imajo svojo Ilijado in Odisejo, Latinci svojo Eneido; tudi Nemci hočejo imeti svojo epopejo, namreč „pesem o Nibelungih.“ Vse to prav; pa kdaj so se nemški jezikoslovci v svoji učenosti toliko znašli, da štejejo pesem „o Nibelungih“ za slavo nemškega naroda? V letu 1840 je učeni Lachman to pesem prvokrat izdal s kritično pravico; zatoraj se poprej tudi v šolah ni nič vedilo o tisti, zdaj pa se o nji trobi po vseh nemških pokrajinah — češ, naj se tudi drugi narodi učijo kulture iz grozovitih bitev, ki jih je nasprotovanje dveh nemških kraljičin vzročilo, in kjer so se Nibelungi v krvi svojih bratov utopili. — Če imajo Slovani junaške pesmi, so pa pesmi ne o bojih z bratovskimi narodi, temuč o vojskah z nekršanskimi krvižejnimi in roparskimi množicami, tatarskimi in turškimi.

4. Toliko se govori med Nemci zoper narodno slovensko obleko; s kakošno se pa ponašajo Nemci sami? „Der Frack und der Cilinder, das ist die deutsche Tracht!“ Oho! „frak“ in „cilinder“, ki je oboje prišlo iz Francije! Ko je francozkemu krojaču sukna zmanjkalo (menim, da je pod mizo nekaj padlo), je sukni prirezal škrice, in to je bil sloveči „frak“. In ko je bila francozka prostost djana na trde kopita, se tudi glava ni mogla več mehko in prosto nositi, mogla je priti pod trdo pokrivalo, pod „cilinder“. Zdaj pa Nemeč, kakor ima mnogo ptujih besed v govorici za čisto domače, tako nosi tudi „cilinder“ in „frak“ za nemško narodno obleko. — Eno bi še kdo pristavil, tudi na nogah ostaja še nekaj tacega ptujega oklepa, to so „Kanonenstiefel“, ki jih na Slovenskem nosi še tisti razred med ljudstvom, ki se najbolj poganja za narodnost. Slovenske hlače so široke dopetače, in škorna na nogi je iz mehkega usnja za dež in sneg, drugač je čevelj, čizma, če ne opanka; v taki obleki se človek lahko in spodobno prehaja in giblje. Napete hlače so madžarske, malo spodobne, ker preveč kažejo vse človekove ude; trdi kanoni na nogah pa so blezo tudi iz malo proste Francije domá, zraven so pa dragi za mošnjo, napuhnjeni za obnašo in malo koristni za zdravje. — Čmu tedaj v tem ne več lepe slovenske obleke?

5. Kaj pa če kdo za šolo kako prav novo hoče vediti. V nekem slovenskem kraju, kjer hočejo prav nemškutarski biti, so poprej v cerkvi le „Sveto“ peli; zdaj jim pa to ni bilo več prav; začeli so peti „Heilig“. Konec te pesmi pa niso vedili več: „Verlass uns nicht, o Herr!“ tedaj so po starem zapeli: „Nikdar nas ne zapusti!“ — Kar je preveč, je preveč tudi z nemškutarijo; saj v cerkvi ni potreba, da se sili slovenskemu ljudstvu.

Lepoznansko polje.

Nočajski zmaj.

Pripoved iz srbske vojske.

Žarko solnce obsevalo je srbsko zemljo. Kakor sjajni biser iz živega vira sipali so se žarki z njega po temenu glasovitih planin kablarskih in ovčarskih, odkodar so spuščali se v lepo moravsko dolino, zlatili bistro reko Moravo,

oživljali cveteče livade, zlatno klasje pšenično. Ne imenuje se, mili mi bratje, Pomoravje zastonj: srbski raj! — Kdor vidil je grške Tempe ali je vsaj čul o njih, ta si lahko nekoliko misli, kako je lepo Pomoravje.

Al tisti čas, v kterega se bomo za nekoliko predstavili, blagoslovljeni ta kraj ni bil tako krasen in mil kakor je zdaj. Vsa Srbija bila je zavita v morivno žalost in skrb. Leta 1804 zdihovala je še pod turškim jarmom, ali, da prav rečem, pod grozovitostjo divjih bosniških spahij (turških posestnikov). Okrutnik Aganlia je takrat gospodoval v Belem gradu s svojimi tovarši: Kučuk-Aliom, Mola-Jusufom in Fulić-Mehmedom.* Njihovi janičari in bosniški spahije hodili so po Srbii od vasi do vasi, oskrunjevali cerkve, se polastovali posvečenih oblačil, pa ž njimi kakor s plahtami pokrivali konje svoje. Srbske dekleta morale so kolikor je bilo moč nakinčane pred njimi igrati narodno kolo, nazadnje pa so jih po sili oskrunjevali in trpinčili in tako oskrunjene podili — nage v njih priproste pa čedne in poštene hišice. Ubijali so starašine in kmete in kar zaporedoma umorili vsakega, kterega so mislili, da je ljub narodu ali narod njemu. Z eno besedo, vsa Srbija bila je enaka morišču, na kterem so poturčeni dahije kakor morivci morili in klali nedolžne žrtve kristjanske. Pa na vsem kristjanskem svetu ga ni bilo človeka, ki bi se bil oglasil proti njihovi grozovitosti. Toda toliko nedolžnih žrtev kri ni zastonj porosila in napojila srbske zemlje.

* * *

Tako krasnega dné, kakor smo gori opisali ga, šel je mlad junak kraj hladne Morave ter je bistrih oči pregledal gojzd, preden je šel va-nj, pa ravno tako preduhtal tudi vsako ravnico in goré, ki jo zaslanjajo, preden je iz šepetajočega gostega grmja stopil na odprto polje. Široke in tamno-rujave hlače, z zlatom vdelana dolama kazala je, da ta junak je Srb; in črne brke njegove, dolgi, gosti pa kodrasti lasje, dolga puška — vedno pri roci, lepe podolgaste pištote za okrašenim pasom in bridki handžar med njimi — vse to kazalo je živo podobo vrlega hajduka, to je enega izmed tistih mož, ki so bili zmirom pripravljani, da žrtvujejo življenje svoje za narod, za domovino, ter so ponoči in podnevi sekali in trebili dušmane Turke.

Zavije jo iz poti proti gori, — kar zagleda nekaj ne navadnega. Pripogne se in šine v visoko koruzo, ter tako stopa kaj časa zmirom naprej in gleda tisto stvar. Hajduk ima bistro okó, in turški turban (turška kapa), ki ga je opazil, da je tudi še bolj skrit v grmje in veje, hajdukov okó bi ga bilo zapazilo.

„Kjer je turban, tam je gotovo tudi glava“ — si misli hajduk sam pri sebi — „in če tudi ne vidim vsega telesa izza zelenega zavetja, je pa turban precej dobra tarča za puško.“ „Tiček!“ — šeptal je — „tebe je brž kot ne opium tako omamil, da se tako brezvarno potičeš okoli Dobrinje — ali si pri bulah (turških ženah) zgubil zadnjo iskrico pameti?“ — Prišel je bil že tako blizo, da bi bil lahko dosegel strel tarčo. Nameri, zamiži, sproži, puška počí, turban odleti in puškini glas razlega se in odbija po vsem Pomoravju. Nihče ni zaječal in se premaknil, kakor ne bi nikogar bilo v grmu. Vse je tiho, nihče se ne premakne v listju. Samo nekoliko odčesnenih vejic zasumelo je, ko so padle na tla, in nekoliko preplašenih tic je urno zletelo hajduku nad glavo.

„To je zlodej“ — zamrmra hajduk in se udari z roko po čelu. „Ej, Stojane, da bi ti oči izpadle, da drugo pot puško nabiješ ž njimi, in ne s krogliami, zato da vidiš bolje, ali je pod turbanom glava ali ne, in pod glavo živo teló!“

* Ti trije, h kterim prištejemo tudi Vidaić-Alija, bili so bosniških spahij in janičarjev vodji. Ker je sultan hotel nekake spremembe ustanoviti in stisniti njihove prava, so se spuntali in na svojo roko osvojili Beli grad. Največe gorje bilo je kristjanom v Srbii, ko so se ti okrutniki puntali; zvali so se dahije.